

«Польське питання» в репресивній політиці сталінського режиму на Уманщині

Упродовж 20–30-х рр. ХХ ст. в Україні застосовувалися репресії проти представників польської інтелігенції. Цю проблему у своїх дослідженнях розглядали О. Рубльов, В. Репринцев, В.І. Луцкай та інші історики, але великої уваги ще потребують регіональні аспекти розкриття фальсифікацій злочинного режиму. Політичного терору зазнали усі національності, що проживали у різних куточках української республіки. Початком, а згодом і зручним підґрунтям для репресій стали події, пов'язані з встановленням більшовицької влади.

Період Визвольних змагань українського народу у 1917–1921 рр. тісно пов'язаний з Польщею. Загальновідомо, що з 1920 р. уряд Української народної республіки (УНР) в екзилі перебував у кількох містах Польської республіки. Після отриманої поразки українці продовжували національно-визвольну війну, готуючись до всеукраїнського антирадянського виступу на чолі з головним отаманом військ УНР С.В. Петлюрою. З цією метою було створено Всеукраїнський центральний повстанський комітет (ВУЦПК), що розташовувався у м. Києві та здійснював координацію між штабом С.В. Петлюри і повстанськими організаціями на території України. Згідно з планом на місцях створили підпільну мережу повстанкомів (сільські, волосні, районні, повітові та губернські). Проте більшовикам вдалося ще на початковій стадії встановити організаторів повстання і згодом здійснити ліквідацію ВУЦПК.

У подальшому почергово відбувалось розкриття й знищення мережі повстанкомів. Так, Уманською повітовою НК у 1921 р. було ліквідовано повстанську організацію «Уманський повстанком» [1]. Учасниками організації, як засвідчують архівні матеріали, здійснювалася підготовка повстання на Уманщині, створювалися повстанські осередки в Уманському повіті. До складу «...повстанкому» входили переважно, як їх називали, колишні петлюрівці. Всього по цій справі проходило 137 осіб. Активні члени були засуджені до розстрілу, а 20 осіб не репресовано у зв'язку з вдалим зникненням або втечею від арешту.

Як засвідчують віднайдені архівні документи, зокрема «Список осіб не репресованих, які проходили по справі «Уманський повстанком» за 1938 р., НКВС пильно стежили за переміщенням цих осіб, збирали детальну інформацію. Серед інших, у списку: Боронило Дмитро – значиться як «учасник контрреволюційної повстанської організації «Центрповстанком»...за його дорученням було організовано «Уманський повстанком», Дерещук Петро – «отаман банди, учасник «Уманського повстанкому»...від арешту переховувався» [2]. Тобто в роки великого терору відслідковувались як окремі справи, так і особи, які в роки української революції проявляли певну антирадянську активність.

Серед архівних матеріалів знаходимо відомості, що підтверджують охоплення агентурною мережею усіх прошарків суспільства, зокрема й інтелігенції Уманщини. Так, згідно агентурних даних про Уманську групу українських соцреволюціонерів, до її складу входили: «секретар Уманської народної управи Шмигель, ...учитель математики Євген Іваненко і до нього наближені викладачі гімназії в м. Умань Ю.С. Дуброва та автокефальний священник Д.М. Ходрицький, ... тісно пов'язаний з П.К. Дерещуком учитель, колишній голова Уманської народної управи В.Д. Камінський, ... петлюрівський полковник і отаман П.К. Дерещук... воював проти радянської влади у 1920-1922 рр., ...комісар Уманщини, керівник багатьох повстанських груп Новак...» [3]. Також вчителі різних сіл Уманщини – Сергієнко, Цешковський, Черкаський, Кухар, Руденко...

Зазначимо й про діяльність у 1921 р. окремих польських територіальних розвідпунктів («пляцувок») на Київщині про що свідчить справа членів «Уманської пляцувки». В архівно-слідчій справі № 1045 Г.З. Ягодзинської та 26 жителів м. Умань зазначається, що «... «пляцувка» влітку – восени 1921 р. за підтримки 2-го відділу генштабу 6-ї Польської армії поширювала свій вплив на території Південно-Західної України, підтримувала зв'язки з петлюрівськими ... загонами, займалася шпигунством» [4]. За вироком Військової колегії Верховного трибуналу ВЦВК у 1922 р. 5 осіб розстріляно та 5 ув'язнено в концтаборах на різні терміни. У подальші роки жителі регіонів діяльності польської розвідки, незалежно від національності, зазнають сфальшованих обвинувачень, репресій НКВС УСРР...

Масштабні репресії проти польського населення, зокрема й представників інтелігенції, розпочались з кінця 1934 р. і тривали до кінця десятиріччя. Як свідчить «Обвинувальний висновок у справі «Польської організації військової» в Україні» за 1934 р., «польських шпигунів» виявлено у низці установ м. Києва: Інститутах Польської Пролеткультури та Профоса, Польській школі № 11, Польському театрі, Польській Центральній бібліотеці, Польському видавництві, Машинобудівному інституті, Будинку Червоної армії, заводах – «Більшовик», «Ленінська кузня», «Арсенал», «Кабельний» та ін. [5]

У цілому, як доводять результати дослідження, характерною ознакою політичних репресій проти польської національної меншини України стало масове фальшування карних справ. І численні факти доводять, що злочинні фальсифікації подій на Уманщині у роки сталінського терору беруть свій початок з 1920 р. Тому залишається актуальним і затребуваним комплексне дослідження й об'єктивне висвітлення наслідків так званих польських операцій НКВС на території України впродовж 20–30-х рр. ХХ ст. з урахуванням регіонального аспекту й персоніфікованого наповнення.

Література:

1. Довідка щодо архівно-слідчої справи №67548 // ГДА СБУ. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 14.
2. Список осіб не репресованих, які проходили по справі «Уманський повстанком» [7 січня 1938 р.] // ГДА СБУ. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 15–16.
3. Інформація джерела «Харківський» від 5 січня 1938 р. [Прийняв заступник начальника відділення IV відділу Придатко] // ГДА СБУ. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 25–27.
4. Дело № 1045 по обвинению Ягодзинской Г.З. и др. 6 т. 1921–1922 гг. // ДАЧО. Ф. «Основний». Спр. 9817. 282 арк.
5. Обвинувальний висновок у справі «ПОВ» в Україні (квітень 1934 р.). Справа «Польської Організації Військової» в Україні. 1920–1938 рр. / упоряд. : С.А. Кокін, Р.Ю. Подкур, О.С. Рубльов. Київ : Голов. редкол. наук.-док. серії кн. «Реабілітовані історією», 2011. С. 207–322.